

Klasszikus értékek szolgálatában

*CORPUS REI PUBLICAE; Studia historico-philologica LADISLAI HAVAS
ATAIX; Debrecini 2002, 469 old.*

Havas László tudományos munkásságának két fő pólusa a latin filológia és a római történelem. Pályafutását a Debreceni (akkor még Kossuth Lajos) Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékén kezdte, majd kiváló filológiai felkészültsége révén a Klasszika-Filológiai Tanszék munkatársa és nemsokára vezetője lett. Ókortörténeti kutatásait azonban továbbra is folytatta; bizonyosága ennek számos tanulmány, valamint a „Bevezetés az ókortudományba” c. sorozat III. kötetében megjelent igen alapos áttekintése, „Az ókori Róma története” (Debrecen 1999, 63–197).

A Debreceni Egyetem ókortudományi munkaközössége (*collegae amici discipuli*) Havas László professzort 60. születésnapja alkalmával egy igen impozáns kiadvánnyal köszöntötte, mégpedig nem tisztelőinek erre az alkalomra készített tanulmánygyűjteményével, hanem a mester saját, idegen nyelveken megjelent írásainak összeállításával.

A kötet öt részre oszlik: Filológia és historiográfia (7–135. old.), történeti (137–306. old.), középkori vonatkozású (309–366), végül kézirati és szövegkritikai tanulmányok (367–417. old.), majd mintegy függetlenként a szerző kiegészítései (419–457. old.).

Már az első részben szerepelnek Havas széleskörű érdeklődésének, kutató munkájának központi témái, elsősorban a Catilina-összeesküvéssel kapcsolatos problémák, amelyeket a következő, történeti részben számos összefüggésben bont ki. Itt Sallustius Catilina-monográfiáját és a Caesar halála utáni eseményeket elemzi két részben. Megjelenik a szerző kutatásaiban követke-

zetesen nyomon kísért alapvető fontosságú irodalmi jelenségnek, a római történelem organikus koncepciójának, illetőleg a Tacitusnál is érvényesülő biológikus szemléletnek a bemutatása. A meglepőnek ható jelenség pedig nagyon is érthető: a gazdálkodó római paraszt tapasztalhatta a természeti jelenségek, a környezet állandó megújulását, a növény- és állatvilág szerves fejlődését. A paraszti társadalom széles rétegeinek szemléletét eleve áthatotta, értékrendjét meghatározta a földművelő foglalkozás. Megragadható ez már a latin nyelv szókincsében, még ha egyes szavak jelentése az idők folyamán alaposan megváltozott és általánosabb értelmet nyert is, és az eredeti, mezei munkával összefüggő jelentése el is homályosodott (vö. *putare, versus, rivalis* stb.). Jellemző, hogy a római irodalom első, lényegében teljes egészében ránk maradt latin nyelvű alkotása épp Catónak A földművelésről (*De agri cultura*) írott munkája. S aligha véletlen, hogy a polihisztor Varro hatalmas életművének sokrétű anyagából az egyetlen teljes, ma is olvasható darab a szerzőnek A mezőgazdaságról írott 3 könyve (*Rerum rusticarum libri III*). Havas maga a római állam történetét (az ókori szerzők felfogásával összhangban) élő szervezetként szemléli és szemlélteti: erre utalhat a könyv címe is: *Corpus rei publicae...*

Itt csak két rövidebb fejtegetéssel szerepel Havas legkedvesebb auctorának, Florusnak a munkája: az egyik a Horatius-remiszenciákkal foglalkozik, a másik azt a kérdést boncolja, hogy volt-e a műnek világtörténeti koncepciója.

A második rész történeti témáinak zömét a Catilina-összeesküvés különböző részletkérdései, összefüggései alkotják, így az összeesküvés és Pompeius, valamint Crassus szerepe, Cicero és Crassus viszonya, a mozgalom megvilágítása az ún. *popularis*

és *optimata* politika szempontjából, vallási háttere, a szervezkedés jelentősége Rómának a köztársaságról a principátusra való átmenetében. Az első két fejezetből látható, hogy Havas a Catilina-mozgalom számos, szinte valamennyi lényeges kérdéséről írt. Sajnálatos, hogy eme fontos, az egész időszak megértése szempontjából jelentős témának monografikus feldolgozását (még) nem készítette el. Egyebek mellett végül röviden tárgyalja Florus *Epitomae*jának létrejöttét, annak politikai hátterét. Részletesebben ír Hadrianus keleti hadjáratának Florus-féle jellemzéséről, s bevezetőben kísérletet tesz a költő és a császár verses *altercatio*-ja hiányzó sorának rekonstruálására, hátterének felderítésére. Florus munkája, mint látjuk, a kötet anyagában több ízben, különféle összefüggésekben szerepel. Ez nem véletlen, hiszen a szerző készítette el széleskörű kézirat vizsgálatok alapján az antik mű máig legalaposabb szövegkritikai kiadását: *P. Anni Flori opera quae exstant omnia* (Debrecen, 1997. 270 old.).

A *Medievalia* című 3. rész (309–366. old.) első tanulmánya A. Cortesius (*De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis* című) panegyricusát, illetve Mátyás és a pápaság közötti diplomáciai viszonyt vizsgálja a VIII. Ince pápa és Mátyás közötti konfliktusokkal kapcsolatban. Megállapítja, hogy a mű értékes historiográfiai adatokat tartalmaz, különben üres *laudatio*. Megjegyezhetnénk, hogy a textus stilisztikai szempontból is több figyelmet érdemelne az eddigieknél. A mű keletkezési idejét Havas az 1487. augusztus 17. és 1488 áprilisa közti időszakra teszi, legfőképpen Bécsújhely bevételének és Ancona városának említése alapján.

A következő, Platónról a „görög reneszánszig” című angol nyelvű tanulmány Pléthon 14–15. századi bizánci filozófus és humanista Platónhoz fűződő viszonyát vizsgálja. A kettejük közötti különbséget abban ragadja meg, hogy míg Platónnál a biológikus koncepció a történelmi fejlődés folyamatának megvilágítására szolgál, addig Pléthon a görög állam kontinuitásának elvét

támasztja alá elméletével. Havas hangsúlyozza, hogy Pléthon és a törökök elől nyugatra menekült honfitársai révén a biológikus állam- és társadalomelmélet erős befolyással volt az európai humanistákra a páduai Marsiliustól Erasmusig, Thomas Moore-ig és másokig.

A kötet legfigyelemreméltóbb tanulmánya Az antik Róma szellemi öröksége és a klasszikus történelemfelfogás a régi magyar irodalomban c. német nyelvű írás. A magyar kultúra európai karaktere is elképzelhetetlen lett volna a görög-római szellem befogadása nélkül. A szerző ebből a szempontból is fontosnak tartja annak vizsgálatát, hogy mely műveket fordítottak le Magyarországon a Nyugat-Európában készült fordításokkal egyidejűleg. Tartottuk a lépést a történetírás vonatkozásában (lásd például a Sallustius-, Nepos-, Curtius Rufus-, Florus-fordításainkat). A fordítások célja itt a történelmi tudat pozitív befolyásolása volt. A régi magyar irodalomnak tudatos volt a viszonya az európai klasszikus örökséghez, s ez megmutatkozik abban is, hogy mely műveket választottak ki a gazdag antik írásbeli hagyományból fordítás céljára. Ezáltal a történelmi Magyarország szellemi kultúrája különleges helyet foglal el az európai civilizációban. – A biológikus történelemfelfogás magyarországi tükröződése szempontjából Havas igen nagy jelentőséget tulajdonít a Baranyai Decsi-féle Sallustius-fordításnak, amely híven tolmácsolja az eredeti szöveg koncepcióját.

A Pogány és keresztény elemek a latin irodalomban a magyar királyság kezdetén című francia nyelvű tanulmány középpontjában a kutatókat régóta intenzíven foglalkoztató *Libellus de institutione morum*, azaz a Szent István-i Intelmek problémaköre áll. Havas számos meggyőző párhuzamot mutat ki a *Libellus* és Cicero *De officiis* című műve, valamint Florus történelmi munkája és Sallustius történelmi könyvei között. Megállapítja, hogy Florus alapján az Intelmek több helye könnyebben megmagyarázható; Sallustius főleg moralizáló érvelési módszerével gyakorolt rá hatást. Meggyőző

érvek alapján arra a jogos megállapításra jut, hogy a nyilvánvaló cicerói, florusi és vélhetőleg sallustiusi hatás révén a mű által a magyar civilizáció mély és termékenyítő örökséghez juthatott. (Meg kívánjuk jegyezni, hogy a cicerói művel a párhuzam eléggé evidensnek tűnik, így meglepetéssel konstatálható, hogy a korábbi kutatás ezt nem regisztrálta.)

Az *Examinationes codicum* című 4. részben először Florus szövegének történetét tekinti át az ókortól a korai újkorig. Kiindulásul a történetírónak az ókori szerzőkre gyakorolt hatását regisztrálja. A tárgyalt szerzők: Appianus, Tertullianus, Minucius Felix, Ampelius, Festus Rufus, Pseudo-Victor, Ammianus Marcellinus, Augustinus és Hieronymus. Ezek a szerzők igen különböző mértékben és igen eltérő módon használták Florus munkáját, nemegyszer nevének említése nélkül. Ilyen esetekben mindig felmerül a kérdés, vajon az eredeti szöveg volt-e a kezükben, vagy mások munkáiból, idézetekből szerezték ismereteiket. Érdekes, hogy Augustinus is így járt el, aki pedig bőségesen merített belőle. A kézirati hagyományozás aprólékos tárgyalásánál Havas sorra veszi a fontosabb kódexek sajátosságait, hatásukat, majd a 19. század közepéig megjelent szövegkiadásokat mutatja be. Külön tanulmányt szentel Havas a humanisták szövegkritikai és szövegkiadói teljesítményének. Végezetül Florus művének eredeti, kéziratból való ismeretét mutatja ki Iohannes Saresberiensisnél (John of Salisbury).

A közölt tanulmányok az 1965–2000 évek között jelentek meg. Havas számon

tartja az egyes témákra vonatkozóan időközben megjelent publikációkat, ezek adatait, fontosabb tanulságait: az áttekintést róluk az *Addenda* című szemlében kapjuk meg. A munka igen alapos – ha nem is hiánytalan. Az ismertetett munkákat a szerző kritikusan kezeli. Instrukív az általános, érdemi munkák áttekintése (419–422. old.), valamint a Sallustius-monográfiára vonatkozó újabb eredmények (423–426. old.), továbbá a történelem organikus szemléletéről folytatott kutatások bemutatása (426–429. old.); nem kevésbé a Verres és a szicíliai városok című rész (433–437. old.). A *rogatio Servilia* irodalmának tárgyalása talán kissé túlméretezett (438–444), viszont érthető, hogy a Catilina-összeesküvés sokrétű anyagát (444–454) kiemelt terjedelemben tárgyalja.

A kötet tanulmányai angol, francia és német nyelven jelentek meg, zömükben franciául, rangos hazai és külföldi szakkiadványokban. A munkák nagy része elérhető magyar nyelvű változatban is: hasznos lett volna ezek lelőhelyeinek feltüntetése a nemzetközben és az egyetemi hallgatók számára. A kötetet az antik nevek gondos jegyzéke zárja (459–469. old.).

A várható általános szakmai elismerés háttérében a recenzens különösen akkor nem palástolhatja szubjektív örömét, ha az ünnepelt szerző munkásságát a „pályakezdés”-től volt módjában figyelemmel és érdeklődéssel kísérni.

Galántai Erzsébet – Maróti Egon